

De Geo bovenbouw havo/vwo 5^e editie

Docentenhandleiding havo

Inhoud

1 Uitleg inhoud en opbouw methode	2
2 Pakketsamenstelling / Arrangement	9
4 Uitleg over het examenprogramma	10
5 Koppeling examenstof aan methode	12
Bijlage 2 Examenprogramma aardrijkskunde havo	17

Let op: deze docentenhandleiding is nog in ontwikkeling en wordt de komende periode steeds verder aangevuld.

1 Uitleg inhoud en opbouw methode

1.1 Inhoud methode

1.1.1 Nieuw

Nieuwe katernen

De editie van De Geo bestaat uit elf katernen. Twee van deze katernen zijn helemaal nieuw: Brazilië (havo) en Zuid-Amerika (vwo).

Brazilië (havo)

In het katern Brazilië is alle CE-stof en SE-stof voor het domein D Ontwikkelingsland opgenomen. Het voordeel hiervan is dat er minder sprake is van inhoud die elkaar overlapt. U kunt wel nog steeds met het SE-gedeelte beginnen. De inhoud van het katern ziet er als volgt uit:

- Hoofdstuk 1 (CE): natuurlijk Brazilië (beeldvorming, geologie, landschappen, delfstoffen, klimaten en vegetatie).
- Hoofdstuk 2 (CE): het ingerichte landschap (stedelijke ontwikkeling, verschillen tussen favela's en gated community's, inrichting van de plattelandsgebieden en gevolgen voor de natuur.)
- Hoofdstuk 3 (CE): bevolkingskenmerken (politieke, sociaal-culturele en economische kenmerken).
- Hoofdstuk 4 (CE): contacten met Zuid-Amerika en de rest van de wereld.
- Hoofdstuk 5 (SE): de diversiteit van het ecosysteem tropisch regenwoud en het gevaar van het verdwijnen van dit systeem door het handelen van verschillende actoren in dit gebied.

Zuid-Amerika (vwo)

Ook in het katern Zuid-Amerika is alle CE-stof en SE-stof voor het domein D Gebieden opgenomen. De inhoud van het katern ziet er als volgt uit:

- Hoofdstuk 1 (CE): het continent met al zijn verscheidenheid in klimaat, geologie, plantengroei, delfstoffen en verstedelijking van de bevolking.
- Hoofdstuk 2 (CE): de bevolking, de economie, de politiek en de cultuur in de verschillende landen.
- Hoofdstuk 3 (CE): de relaties binnen Zuid-Amerika en tussen Zuid-Amerika en de rest van de wereld.
- Hoofdstuk 4 (SE): fysische en sociale vraagstukken als gevolg van de winning van natuurlijke hulpbronnen, natuurlijke gevaren en het leven op het platteland en in de stad.
- Hoofdstuk 5 (SE): etnische en culturele conflicten: herwaardering inheemse waarden.

Een onderdeel van het domein De Gebieden is dat de leerling Zuid-Amerika moet vergelijken met andere macroregio's in de wereld. In de vierde editie werd in één paragraaf Zuidoost-Azië met Zuid-Azië vergeleken. In deze editie kiezen we voor een andere aanpak. Bij alle hoofdstukken wordt in de examentraining én in de casus Zuid-Amerika (of een land in Zuid-Amerika) vergeleken met een andere macro-regio (of een land in een andere regio). Dat geeft meer diversiteit:

- Hoofdstuk 1: geologie van Zuid-Amerika in relatie tot die van Afrika (casus) en vergeleken met Zuidoost-Azië (examentraining).
- Hoofdstuk 2: demografie van Zuid-Amerika vergeleken met Sub-Sahara-Afrika (casus en examentraining).
- Hoofdstuk 3: handel/economie UNASUR vergeleken met ASEAN (casus) en migratie Zuid-Amerika (o.a. Peru) vergeleken met die van Zuidoost-Azië (examentraining).
- Hoofdstuk 4: gevolgen natuurlijke gevaren en natuurlijke hulpbronnen Chili en Ecuador vergeleken met Guatemala (Midden-Amerika) (examentraining).
- Hoofdstuk 5: culturele minderheden in Peru vergeleken met Myanmar (examentraining).

Geactualiseerde katernen

Alle bestaande katernen zijn geactualiseerd. Op grond van gebruikersonderzoek en eigen ervaringen en op basis van de vernieuwde syllabi zijn per katern de volgende aanpassingen verricht.

Klimaatvraagstukken (vwo)

Hoofdstuk 3 is flink aangepast. Er is meer aandacht voor de huidige en toekomstige situatie van de gevolgen van de klimaatveranderingen op wereldschaal (IPCC, klimaatoppen) en in Nederland (scenario's van KNMI). Hoofdstuk 4 bevat in deze editie een duidelijke structuur t.a.v. het beleid: mondiaal en Europees beleid, alternatieve hulpbronnen en het Nederlands beleid. In de Anders actief

paragraaf is het Nederlandse beleid gekoppeld aan wat leerlingen zelf zouden kunnen doen om de klimaatverandering te beperken.

Globalisering (vwo)

In hoofdstuk 1 zijn de macroregio's zijn aangepast: Brazilië is vervallen en Zuidoost-Azië en Sub-Sahara-Afrika zijn toegevoegd. In plaats van inzoomen op vier landen zoomen we in hoofdstuk 3 in op drie thema's: werk, demografie en economie. Daarbij vergelijken we telkens drie dezelfde landen: Duitsland, Tsjechië en Egypte. Zo wordt meer recht gedaan aan de explicitering, maar is er toch aandacht voor een regionale insteek.

Systeem aarde (vwo)

In hoofdstuk 1 komt het onderwerp geologie niet meer aan bod aan de hand van IJsland en Chili, maar aan de hand van IJsland en Japan. Het inschatten van natuurlijke gevaren is verplaatst van hoofdstuk 3 naar hoofdstuk 4 (toegepast op het Middellandse Zeegebied, bij tektoniek en aardbevingen). In hoofdstuk 4 is in deze editie, gezien de explicitering, minder aandacht voor wonen en werken en meer aandacht voor watertekorten, duurzaam watergebruik en degradatie.

Arm en Rijk (vwo)

De drie verdelingsvraagstukken in dit katern (voedsel, water en olie) blijven gehandhaafd. Er is meer structuur aangebracht. De teksten zijn ingekort en het aantal opdrachten is verminderd.

Wonen in Nederland (vwo)

Het onderwerp waterproblematiek in de syllabus is aangepast. De inhoud van hoofdstuk 1 en 2 sluit aan bij deze nieuwe eisen. Hoofdstuk 1 begint met de kustproblematiek. De overige waterproblemen zijn te vinden in hoofdstuk 2. De opzet van hoofdstuk 3 en 4 is gewijzigd. Er is een betere structuur aangebracht en de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van het ruimtelijk beleid in de Randstad zijn toegevoegd.

(Over)leven in Europa (havo)

Hoofdstuk 1 en 2 zijn flink op de schop gegaan. In hoofdstuk 1 worden het Europese landbouwbeleid en de gevolgen voor de maatschappij en de ruimte uitgelegd aan de hand van een vergelijking tussen Nederland en Polen. In hoofdstuk 2 maken leerlingen aan de hand van het scenario-denken een toekomstbeeld voor de landbouw in Nederland en Polen. De nadruk in hoofdstuk 3 en 4 ligt op het aanleren van begrippen en processen die terug komen in andere katernen, met name Systeem Aarde. De leerlingen passen deze begrippen en processen in Overleven in Europa toe op het Middellandse Zeegebied. In het studieboek worden moeilijke processen en begrippen (plaatbewegingen, riftzone, vulkanisme, verzilting, aquifer) door middel van nieuwe en extra illustraties uitgelegd. In het werkboek komen veel atlasvaardigheden aan de orde.

Systeem aarde (havo)

In hoofdstuk 4 is een duidelijkere structuur aangebracht. Het hoofdstuk over natuurgeweld in de VS bestaan nu uit een paragraaf over aardbevingen en hazard management, een paragraaf over orkanen en hazard management en een Anders actief-paragraaf over overstromingen bij de Mississippi.

Arm en Rijk (havo)

In hoofdstuk 1 en 2 is de informatie over het grensgebied tussen de VS en Mexico geactualiseerd, bijvoorbeeld de informatie over de financiering van de borderpatrols. En er is een Anders actief-paragraaf toegevoegd over de migratie van Midden-Amerika naar de VS. De structuur van hoofdstuk 3 en 4 is verbeterd. Groot-Brittannië en India worden vergeleken in het studieboek. In werkboek past de leerling de tegenstelling tussen arm en rijk toe op andere regio's.

Wonen in Nederland (havo)

De explicitering van de waterproblematiek is gewijzigd. De inhoud van hoofdstuk 1 en 2 is aangepast aan deze nieuwe eisen. Er is daardoor minder aandacht voor de rivieren en meer aandacht voor andere waterproblemen. Hoofdstuk 3 en 4 zijn ook helemaal herzien. De structuur is overzichtelijker gemaakt en de inhoud van de hoofdstukken is geactualiseerd en ze zijn compacter gemaakt.

eDition

Deze editie van De Geo voor de bovenbouw havo/vwo kent voor het eerst ook een volledige digitale variant. Alle lesstof is nu ook beschikbaar in eDition: ons interactieve leerplatform waarmee u zelf

bepaalt hoe u lesgeeft. Alle theorie en opdrachten zijn volledig geïntegreerd in dit platform. Zo biedt eDition meer beleving en worden de zintuigen van uw leerlingen meer geprikkeld. Andere voordelen van eDition zijn:

- Direct inzicht in voortgang en resultaten.
- Mogelijkheid om leerlingen op maat te begeleiden.
- Overzichtelijke docentstartpagina.

Anders actief

Sommige onderwerpen lenen zich uitstekend voor alternatieve onderzoekopdrachten. Het SLO vermeldt dit ook in haar handreiking voor het nieuwe schoolexamen. In deze editie zijn daarom bijna bij elk katern een of twee paragrafen vervangen door een Anders actief-paragraaf. Leerlingen doen in deze paragraaf op een activerende manier onderzoek. De leerlingen beantwoorden een goede en uitdagende onderzoeksvraag waarbij vaak een of twee key concepts van Liz Talyor centraal staan (verandering, interactie, diversiteit of perceptie). Deze vraag heeft pit en vakrelevantie.

Kenmerken van een Anders actief-paragrafen zijn:

- Activerende, bijzondere werkvormen.
- Vaak groepswork.
- Een 'onderzoekopdracht' waarbij de hele stof van de paragraaf aan bod komt.
- Gezamenlijke evaluatie.
- Duidelijke structuur en opzet door het schematisch vastleggen van de werkwijze.

U kunt deze Anders actief-paragrafen ook inzetten als praktische opdracht voor het schoolexamen.

Begrippen

In de theorie komen in deze editie alleen de begrippen aan bod die in de syllabus voor het examen als begrip zijn opgenomen. Op die manier kunt u uw leerlingen zo efficiënt mogelijk voorbereiden op het examen. Het is voor de leerlingen in één oogopslag duidelijk welke begrippen ze moeten leren voor het examen.

Start

Bij de start van de hoofdstukken en paragrafen maken in deze editie de bijbehorende opdrachten vaak gebruik van filmmateriaal om de leerling extra te motiveren aan het begin van een nieuw onderwerp.

Opdrachten

In de meeste katernen zijn er minder opdrachten opgenomen waardoor er meer ruimte komt in het programma. De opdrachten zijn regelmatig geschreven in de stijl van examenopdrachten. Op deze manier oefent de leerling voortdurend met de manier van vragen op het examen.

Taxonomie van Bloom

Alle opdrachten in deze editie van De Geo zijn gelabeld volgens de taxonomie van Bloom. Deze taxonomie kent zes niveaus: onthouden, begrijpen, toepassen, analyseren, evalueren en creëren. Aan het einde van elke paragraaf in het werkboek staat per deelopdracht aangegeven welk niveau van de taxonomie van Bloom van toepassing is. Op deze manier krijgen leerlingen meer inzicht in hun resultaten en u kunt de taxonomie ook gebruiken om per leerling of per groepen leerlingen te differentiëren.

Verdiepingsopdrachten

Aan het einde van elke paragraaf is een verdiepingsopdracht opgenomen. Deze opdrachten hebben vaak een activerende werkvorm. Inhoudelijk gaat het om verdieping of verbreding van het onderwerp. Het accent ligt bij deze opdrachten op de hogere niveaus in de taxonomie van Bloom. Deze verdiepingsopdrachten zijn dan ook goed in te zetten voor de snellere en betere leerlingen.

Casussen

Ook de casussen bevatten opdrachten waarbij de hogere niveaus van de taxonomie van Bloom aan bod komen. Voordat de leerlingen het hoofdstuk afsluiten komt hier de stof nog een keer integraal aan bod of er worden een of meerdere aspecten van het hoofdstuk uitgelicht en verdiept. De leerling maakt gebruik van aardrijkskundige werkwijzen. De opzet van de casussen is zeer divers, maar biedt ook een duidelijk structuur door het schematisch weergeven van de werkwijze aan het begin van de casus.

Leeroverzichten

In deze editie is in de leeroverzichten een koppeling gemaakt tussen de leerdoelen en de hoofd- en deelvragen. Het is nu duidelijk voor de leerling bij welke deelvragen de leerdoelen horen. De leerling kan op deze manier – door de leerdoelen af te vinken – kijken of hij of zij een antwoord op de deelvraag zou moeten kunnen geven.

Examentraining

In het werkboek is in deze editie na elk hoofdstuk een onderdeel met examentraining opgenomen. Het gaat hier om opdrachten in de stijl van de echte examens. Met deze opdrachten bereiden de leerlingen zich zo optimaal mogelijk voor op het eindexamen.

Werkboek in kleur

In deze editie is het werkboek in kleur. Dit biedt meer mogelijkheden bij het maken van de opdrachten. De opdrachten bevatten extra kaarten en afbeeldingen in kleur. Foto's, kaarten en grafieken zijn nu beter door de leerlingen te bekijken en af te lezen.

Differentiatie

In deze nieuwe editie van De Geo kunt u op nog meer manieren differentiëren. U kunt dit doen door gebruik te maken van de volgende mogelijkheden:

- Twee verschillende leerlijnen in de docentenhandleiding per hoofdstuk: een korte route en een basisroute.
- De taxonomie van Bloom bij iedere opdracht.
- De verdiepingsopdrachten bij iedere paragraaf.
- De casussen bij ieder hoofdstuk.
- De Actief anders-paragrafen bij ieder katern.

Wanneer het bij de casussen en Anders actief-paragrafen om groepswork gaat, kunt u zelf kiezen hoe u deze groepen samenstelt. U kunt groepjes met snelle leerlingen en groepjes met wat langzamer leerlingen bij elkaar zetten. Of u kunt juist gemengde groepjes samenstellen, zodat de leerlingen van elkaar kunnen leren. Voor de casussen geldt dat u die ook kunt gebruiken om te differentiëren in tempo. Afhankelijk van de beschikbare tijd zet u de casussen wel of niet in.

1.1.2 Behouden

Stevige inhoud

De Geo staat voor stevige aardrijkskunde. De leerling leert echt wat! In de studieboeken staan teksten die goed aansluiten bij het niveau van de leerlingen en mooie illustraties die goed voorbereiden op het examen. De opdrachten laten leerlingen uitgebreid aan de slag gaan met de stof. Als docent en leerling kunt u gemakkelijk kiezen uit de opdrachten doordat per opdracht is aangegeven over welk onderwerp de opdracht gaat en om welk niveau in de taxonomie het gaat.

Heldere structuur

De structuur in de studieboeken is helder door de duidelijke hoofdstuk- en paragraafopeningen. De teksten zijn opgedeeld door duidelijke koppen. Daarnaast helpen de structuurtekens de leerling bij het lezen van de teksten. Een driehoekje staat voor een hoofdzaak, een rondje voor een bijzaak of opsomming van punten en een vierkantje voor een voorbeeld of extra uitleg. Alle hoofdstukken en paragrafen zijn op dezelfde manier opgebouwd, dus herkenbaar voor de leerling. Daarnaast is er veel aandacht voor een rustige en overzichtelijke vormgeving. Deze vormgeving sluit in deze editie aan bij de vormgeving van de onderbouw, zodat de leerling de doorlopende leerlijn nog meer herkent.

Goede illustraties

De Geo besteedt van oudsher veel zorg aan goede illustraties. De foto's doen er toe en de grafieken, diagrammen en kaarten zijn helder. Aardrijkskunde is naast een talig vak ook een zeer beeldend vak. De Geo benut dat ten volste.

Flexibel arrangement

Het werken met katernen geeft u optimale keuzevrijheid bij het maken van een lesprogramma. Ook geeft het rust: u en uw leerlingen verdiepen zich in een thema en ronden het helemaal af voordat u aan een ander onderwerp begint. De katernen staan op zich. Het maakt niet uit in welke volgorde u de katernen

behandelt. Bij de opbouw van een katern is er niet van uitgegaan dat u een bepaald onderwerp al heeft behandeld voordat u met het katern gaat beginnen. Dit betekent dat we niet vanuit een katern verwijzen naar een ander katern. En het betekent ook dat sommige stof in meerdere katernen aan de orde komt. Uiteraard gebeurt dat alleen waar dat absoluut noodzakelijk is. Extra ballast is niet aan de orde. Per katern kunt u ook nog eens kiezen tussen een apart studieboek en werkboek of een gecombineerd leeropdrachtenboek. U kiest de vorm die het best bij uw leerlingen en de schoolsituatie past.

1.2 Opbouw van de methode

1.2.1 Studieboek

Hoofdstukken en regio's

Een katern is altijd opgedeeld in meerdere hoofdstukken. De theorie in deze hoofdstukken wordt op verschillende regio's toegepast. In de inhoudsopgave is het aangegeven als in een heel hoofdstuk een regio centraal staat. Het behandelen van de theorie vanuit voorbeeldregio's is een bewuste keuze van De Geo. Het maakt de stof levendiger voor leerlingen en is daardoor makkelijker te begrijpen. De stof beklijft beter. Uiteraard past de leerling in het werkboek de stof ook toe op andere regio's. De leerling traint op deze manier het toepassen van algemene kennis in (gebied)specifieke situaties.

SE/CE aanduiding

Bij iedere hoofdstukopening en in de inhoudsopgave staat aangegeven of het hoofdstuk is bedoeld voor het schoolexamen (SE) of het centraal schriftelijk examen (CE).

Start

Het thema en de regio staan centraal in de hoofdstukopening, met een 'uitdagende' foto, een verhaal over een concrete situatie in de regio en een wereldbol waarop de regio is aangegeven.

Paragrafen

Een hoofdstuk bestaat uit meerdere paragrafen. De paragraaf start altijd met een prikkelende paragraafopening waarbij het onderwerp van de paragraaf wordt belicht vanuit een concrete situatie. De teksten in de paragrafen bevatten veel concrete (regionale) voorbeelden om de stof te verlevendigen.

Koppen en structuurtekens

Om de teksten goed bestudeerbaar te maken worden leerlingen geholpen met duidelijke koppen en met de structuurtekens:

- ▶ hoofdzaak
- bijzaak of opsomming van punten
- voorbeeld of extra uitleg

Begrippen

De begrippen die de leerling moet kennen voor het examen, zijn in de tekst met blauw gemarkeerd. Ieder hoofdstuk sluit af met een begrippenlijst van dat hoofdstuk. Dit helpt leerlingen bij het leren van de begrippen voor de toets. Achterin ieder katern staat een register van alle begrippen van het katern.

Overzicht van vaardigheden en werkwijzen

In ieder katern staat achterin een overzicht van vaardigheden en werkwijzen. In dit overzicht worden de vaardigheid of werkwijze uitgelegd. In het werkboek oefent de leerling in specifieke vaardighedenopdrachten met deze stof. Omdat de vaardigheden en werkwijzen genummerd zijn, kunnen de leerlingen steeds makkelijk de theorie uit dit overzicht erbij pakken. In de opdracht vindt de leerling een verwijzing naar het juiste nummer. Daarnaast is het overzicht handig wanneer u als docent specifieke vaardigheden of werkwijzen aan de orde wilt stellen of de leerlingen extra wilt laten oefenen.

1.2.2 Werkboek

Instaptoets

Een katern start altijd met een instaptoets. De leerlingen kunnen met deze toets hun kennis van de relevante stof uit de onderbouw herhalen en opfrissen. Dit geldt ook voor leerlingen die in de onderbouw niet met De Geo gewerkt hebben. Als docent kunt u de toets ook gebruiken om stof uit de onderbouw als introductie op het thema aan de orde te stellen. De leerlingen kunnen de toets ook online maken. Daarbij

kunnen ze relevante stof uit het Basisboek uit de onderbouw digitaal raadplegen. U kunt deze nummers uit het Basisboek als docent natuurlijk ook klassikaal behandelen.

Start

Ieder hoofdstuk start met een oriëntatie op de stof. De inleiding beschrijft kort waarover het hoofdstuk en de paragrafen gaan. Vervolgens staan de hoofdvraag en de deelvragen van het hoofdstuk opgesomd. De leerling kan dit gebruiken om zich te oriënteren op wat komen gaat. Als docent kunt u de deelvragen gebruiken om een onderwerp te introduceren.

Paragrafen

Elke paragraaf start met een opsomming van de deelvragen die in de paragraaf aan de orde komen. De deelvragen komen uiteraard uit het totaaloverzicht van hoofd- en deelvragen uit de oriëntatie op het hoofdstuk. Na het doorlopen van alle paragrafen zijn alle deelvragen uit dit totaaloverzicht behandeld.

Opdrachten

De volgende zaken maken het voor u en uw leerlingen makkelijker een keuze te maken uit het aanbod van opdrachten:

- Titel van de opdracht: De titel maakt duidelijk welk deel van de stof in deze opdracht wordt behandeld.
- Taxonomie van Bloom: Alle opdrachten zijn gelabeld volgens de taxonomie van Bloom. Deze labeling vindt u aan het einde van iedere paragraaf.
- Vaardigheden en werkwijzen: Een V bij een opdracht betekent dat de leerling in deze opdracht expliciet aan de slag gaat met het oefenen met vaardigheden en werkwijzen. De leerling wordt bij deze opdrachten altijd verwezen naar het overzicht vaardigheden en werkwijzen achter in het studieboek.
- Atlasopdrachten: Een atlassymbool bij een opdracht geeft aan dat leerlingen moeten werken met de Grote Bosatlas. Deze opdrachten zijn gebaseerd op de 55e editie van de GB. De leerlingen worden door middel van kaarttitels verwezen naar de juiste kaarten. Op deze manier leren ze de atlas op een goede manier te gebruiken.
- Onlineopdracht: De opdrachten waarbij een leerling een onlineverbinding of extra digitaal materiaal nodig heeft, zijn gemarkeerd met een computericoon.
- Samenwerkingsopdrachten: Als een leerling moet samenwerken, dan staat er een samenwerkingssymbool bij de opdracht.
- Herhaling: Ieder paragraaf sluit af met een terugblik op de paragraaf. In een opdracht kijken leerlingen terug op wat ze geleerd hebben in de paragraaf.

Anders actief

Leerlingen gaan in een Anders actief-paragraaf – vaak in groepsverband – aan de slag met een 'onderzoekopdracht' waarbij de hele stof van de paragraaf aan bod komt. Ze doen dit aan de hand van activerende, bijzondere werkvormen. Het is voor de leerlingen duidelijk wat ze moeten doen door de beschrijving van de opdracht in het onderdeel Werkwijze. Aan het eind van de opdracht vindt er vaak een gezamenlijke evaluatie plaats. U kunt deze Anders actief-paragrafen ook inzetten als praktische opdracht voor het schoolexamen.

Casusopdracht

In de casussen komt de stof van het hoofdstuk integraal aan bod of er worden een of meerdere aspecten uitgelicht en verdiept. Het gaat om opdrachten waarbij de hogere niveaus van de taxonomie van Bloom aan bod komen. De leerling maakt bewust gebruik van aardrijkskundige werkwijzen. De opzet van de casus is aan het begin van de casus schematisch beschreven in het onderdeel Werkwijze. Als een hoofdstuk een Anders actief-paragraaf heeft, dan vervalt de casus.

Finish

Een hoofdstuk wordt afgesloten met het onderdeel Finish. Leerlingen maken een slotopdracht waarbij ze terugkijken op het geleerde uit het hoofdstuk. Daarnaast staat hier een overzicht van de behandelde begrippen en vinden u en uw leerlingen er het leeroverzicht waarin per deelvraag de leerdoelen zijn opgenomen.

Examentraining

Na elk hoofdstuk is een onderdeel met examentraining opgenomen. Het gaat hier om nieuwe opdrachten in de stijl van de echte examens. Met deze opdrachten bereiden de leerlingen zich zo optimaal mogelijk voor op het eindexamen.

1.2.3 eDition

In eDition vinden uw leerlingen alle theorie van een katern. Bij de instaptoets kunnen de leerlingen ook direct de relevante nummers uit het basisboek raadplegen. Ook alle bronnen die de leerlingen nodig hebben, kunnen ze direct raadplegen via het tabblad Bronnen. Verder kunnen uw leerlingen alle opdrachten digitaal maken. Ze kunnen daarbij gelijk zien of hun antwoorden goed of fout zijn. Open vragen kunnen ze zelf nakijken aan de hand van een antwoordmodel. Al deze resultaten worden bijgehouden in een overzicht, zodat u en uw leerlingen altijd een actueel inzicht hebben in de resultaten.

Vanaf het schooljaar 2018/2019 is er aan het einde van ieder hoofdstuk een zelftoets opgenomen. Met deze toets kunnen de leerlingen testen of ze de stof van het hoofdstuk al voldoende beheersen. Ze krijgen daarbij direct feedback.

1.2.4 ICT docenten

Handleiding

Naast deze algemene handleiding vindt u online bij ieder katern een handleiding per hoofdstuk met daarin:

- verwijzingen naar externe bronnen;
- lessuggesties en alternatieve werkvormen;
- lesstofverdeling;
- leerroutes.

Antwoorden werkboeken

Alle antwoorden op de opdrachten uit de werkboeken vindt u online in een Word-bestand per hoofdstuk.

Samenvattingen

Per hoofdstuk vindt u een gedetailleerde samenvatting van de lesstof in Word die u eventueel aan uw leerlingen kunt uitdelen.

Toetsen

Per hoofdstuk vindt u online een toetsenbank met toetsvragen en antwoordmodellen waarmee u een proefwerk of schoolexamen kunt samenstellen. Bij iedere toetsenbank vindt u een matrix waarin is opgenomen wat voor soort toetsvragen zich in de toetsenbank bevinden. Op die manier kunt u makkelijk zelf een toets samenstellen.

Webboeken

U vindt online ook een digitale, bladerbare variant van het studieboek en het werkboek.

2 Pakketsamenstelling / Arrangement

Pakketsamenstelling

De Geo voor de bovenbouw havo/vwo 5e editie bestaat uit vijf katernen voor havo en zes katernen voor vwo. Telkens kunt u kiezen uit twee varianten:

- Per titel een studieboek en een werkboek. U vindt de theorie in het studieboek en de opdrachten in het werkboek.
- Per titel een leeropdrachtenboek. U vindt de theorie en opdrachten per titel overzichtelijk in één boek.

De volgende katernen zijn beschikbaar.

Havo	Vwo
Arm en Rijk	Globalisering
(Over)leven in Europa	Arm en Rijk
Systeem Aarde	Systeem Aarde
Brazilië	Klimaatvraagstukken
Wonen in Nederland	Zuid-Amerika
	Wonen in Nederland

Alle katernen zijn ook volledig digitaal beschikbaar in ons digitale platform eDition.

Arrangement

Als u gaat werken met De Geo voor de bovenbouw havo/vwo, dan kunt u kiezen uit de volgende arrangementen:

- **Boeken:** Wanneer u vooral met boeken wilt werken, kunt u per titel een studie- en een werkboek aanschaffen of een leeropdrachten boek. Daarnaast koopt u dan per leerling één startlicentie voor het hele leerjaar. Deze startlicentie bevat voor alle titels alle opdracht die de leerling digitaal moet maken.
- **Mix boeken en digitaal 1:** Wanneer u boeken wilt combineren met digitaal materiaal, kunt u kiezen voor een abonnement. Uw leerlingen krijgen dan per titel een leeropdrachtenboek. Daarnaast beschikken de leerlingen ook over een complete versie van eDition. Hierin vinden ze de theorie en kunnen ze alle opdrachten digitaal maken.
- **Mix boeken en digitaal 2:** Wanneer u boeken wilt combineren met digitaal materiaal kunt u ook ervoor kiezen voor per titel een studieboek en werkboek met een totaallicentie aan te schaffen. Ook dan beschikken uw leerlingen over een volledige versie van eDition. Per jaar kunt u dan bekijken welke titels u nodig heeft.
- **Volledig digitaal:** Als u uw leerlingen volledig digitaal wilt laten werken, dan kunt u kiezen voor een totaallicentie voor eDition. Uw leerlingen krijgen dan alle theorie digitaal en ze kunnen alle opdrachten digitaal maken.

4 Uitleg over het examenprogramma

Vanaf 2019 geldt er een nieuwe uitwerking van het examenprogramma voor havo en vanaf 2020 voor vwo. Vanaf het schooljaar 2017/2018 zullen de leerlingen in havo 4 en vwo 4 voor het eerst te maken krijgen met de nieuwe uitwerking van het examenprogramma. Deze nieuwe uitwerking ziet er als volgt uit.

Structuur

Het examenprogramma aardrijkskunde heeft de volgende structuur:

- **Domein A:** In domein A worden de vaardigheden beschreven: de geografische werkwijzen en het geografisch onderzoek. Deze vaardigheden komen in alle andere domeinen terug door ze te verweven met inhouden.
- **Domein B en C:** De domeinen 'Wereld' (B) en 'Aarde' (C) bieden het mondiale perspectief met regionale uitwerkingen vanuit respectievelijk het sociaalgeografisch en het fysisch-geografisch oogpunt. Dat vindt een uitwerking in een thema dat een relatie legt tussen 'natuur' en 'samenleving'.
- **Domein D:** In domein D staat één gebied centraal met zijn unieke kenmerken én in het perspectief van 'wereld' en 'aarde': tot en met 2018 was dit voor havo Indonesië, vanaf 2019 is dat Brazilië. Voor vwo is dat in 2020 voor het eerst Zuid-Amerika.
- **Domein E:** Domein E is geschreven vanuit een andere invalshoek: het behandelt enkele actuele ruimtelijke vraagstukken in de leefomgeving van de leerlingen. De schaal waarop de vraagstukken betrekking hebben kunnen lokaal, regionaal of nationaal zijn, met (waar nodig) relevante internationale kaders.
- **Onderzoek:** Het aardrijkskundig onderzoek heeft ook op de leefomgeving betrekking: dit is het gebied dat de leerlingen uit eigen ervaring kennen en waar ze waarnemingen aan de werkelijkheid kunnen doen.

Zuid-Amerika en Brazilië

De regio's Indonesië en Zuidoost-Azië worden vervangen door Brazilië (havo) en Zuid-Amerika (vwo). De opzet van het nieuwe domein D is op hoofdlijnen vergelijkbaar met de oude invulling voor Zuidoost-Azië en Indonesië. Met uitzondering van de volgende verschillen:

- Er zijn meer aandachtspunten geformuleerd. Deze aandachtspunten geven beter aan waarover het domein gaat dan de bijbehorende begrippenlijst. Deze aandachtspunten zijn daarom zo goed mogelijk uitgeschreven. Dit betekent niet dat de omvang toeneemt. De omvang blijft min of meer gelijk, alleen de uitwerking is iets gedetailleerder.
- In het nieuwe domein D zijn de gebiedstypering en de ontwikkelingsprocessen het meest gedetailleerd uitgewerkt. Leerlingen moeten echt kennis hebben over Zuid-Amerika of Brazilië en ze moeten weten welke ontwikkelingen zich er voltrekken.
- Er is ook ruimte gemaakt voor beeldvorming over Zuid-Amerika en Brazilië. Dit is geen onderwerp dat uitgebreid aan de orde zal komen in het examen, maar dat wel van belang is in de les en het leerproces van leerlingen.
- Een andere vernieuwing is het denken in toekomstscenario's. Leerlingen worden uitgedaagd na te denken over de toekomst van Brazilië en Zuid-Amerika vanuit verschillende perspectieven.

Leefomgeving

Bij het domein Leefomgeving neemt in de uitwerking van het huidige programma het overstromingsgevaar van de grote rivieren een prominente plaats in. Het project Ruimte voor de Rivier nadert echter zijn voltooiing. Om te voorkomen dat het aardrijkskundeonderwijs gaat achterlopen bij de werkelijkheid, is in het nieuwe domein E integraal waterbeleid centraal geplaatst. Het overstromingsrisico langs de grote rivieren is daar één onderdeel van.

Domein E bestaat verder uit een aantal subdomeinen over steden. Op hoofdlijnen is hier niet zoveel gewijzigd. Op vwo blijven de drie schaalniveaus (Randstad, middelgrote en grote steden, wijken) gehandhaafd, op havo de twee subdomeinen (middelgrote en grote steden, wijken). Het subdomein over de middelgrote en grote steden is op de volgende punten aangepast:

- De recente ontwikkeling dat de ruimtelijke planning in grote en middelgrote steden minder uitgaat van ver van tevoren bedachte plannen, maar meer aansluit op maatschappelijke processen, is opgenomen in het programma.
- Er is meer aandacht in het programma voor het denken over de 'stad van de toekomst', de healthy, sustainable, creative and smart city.

Ook voor dit domein geldt dat het niet gaat om een verzwaring van het programma.

De andere domeinen

De domeinen A, B en C zijn op hoofdlijnen ongewijzigd. Hier en daar zijn kleine aanpassingen gedaan. In domein A is expliciet ruimte gemaakt voor het gebruik van digitale kaarten. Remote sensing is niet meer apart benoemd. Omdat Geo-ICT zeer belangrijk is voor de vormgeving van de moderne samenleving, hoort Geo-ICT thuis in domein A. De drie Amerikaanse wereldsteden New York, Los Angeles en Washington zijn op het vwo gehandhaafd in domein B. Dat geldt ook voor de regionale toepassing over het Middellandse Zeegebied in domein C en over India en Groot-Brittannië in domein B voor de havo.

Conclusie

Het bestaande programma is grotendeels gehandhaafd. De wijzigingen in de domeinen A, B en C zijn beperkt. Door de keuze voor een nieuwe regio en een nieuw land heeft domein D een geheel nieuwe invulling gekregen. In domein E zijn enkele aanpassingen gedaan waarbij integraal waterbeleid en de stad van de toekomst een plek in de syllabus hebben gekregen.

5 Koppeling examenstof aan methode

Voor u als docent is het belangrijk om te zien waar in De Geo welke onderdelen van het examenprogramma terugkomen. Daarom vindt u in dit onderdeel een koppeling van de examenstof aan de onderdelen van De Geo waarin deze stof aanbod komt. De examenstof van domein A komt in alle onderdelen van De Geo aan bod. In alle katernen oefenen de leerlingen met deze vaardigheden.

Examenprogramma havo

Domein A: Vaardigheden

Subdomein A1: Geografische benadering

1. De kandidaat kan de geografische benadering adequaat hanteren:

- geografische informatie selecteren, verwerken en weergeven;
- geografische vragen herkennen en zelf formuleren;
- de geografische werkwijzen toepassen bij het formuleren en beantwoorden van geografische vragen.

Subdomein A2: Geografisch onderzoek

2. De kandidaat kan een geografisch onderzoek opzetten, uitvoeren, presenteren en evalueren:

- op basis van een geografische onderzoeksvraag en een gestructureerd plan van aanpak;
- met gebruikmaking van de geografische werkwijzen en primaire data;
- zo mogelijk aansluitend op onderdelen van het examenprogramma, met name de domeinen B, C en E.

Domein B: Wereld

Subdomein B1 Gebieden op grens van arm en rijk

Eindterm 3. De kandidaat kan de situatie in een nader door de school te kiezen gebied waar één of meer rijke landen en één of meer arme landen aan elkaar grenzen, beschrijven en analyseren. Het betreft:

- economische, demografische en sociaal-culturele gebiedskenmerken en de relaties daartussen;
- de (grensoverschrijdende) relaties tussen beide soorten landen en de gunstige en ongunstige effecten daarvan.

Subdomein B2: Samenhangen en verschillen in de wereld

Eindterm 4. De kandidaat kan ten aanzien van samenhangen en verschillen in de wereld:

- mondiale spreidings- en relatiepatronen van economische, demografische en sociaal-culturele verschijnselen beschrijven en in hoofdlijnen verklaren;
- het proces van mondialisering beschrijven, herkennen en in hoofdlijnen verklaren.

De Geo: Wereld Arm en rijk			
Eindterm	CE/SE	Hoofdstuk	Hoofdvraag
Domein B1:			
De kandidaat kan de situatie in een nader door de school te kiezen gebied waar één of meer rijke landen en één of meer arme landen aan elkaar grenzen, beschrijven en analyseren. Het betreft: <ul style="list-style-type: none"> - economische, demografische en sociaal-culturele gebiedskenmerken en de relaties daartussen; - de (grensoverschrijdende) relaties tussen beide soorten landen en de gunstige en ongunstige effecten daarvan. 	SE		

Domein B2: Eindterm 4			
De kandidaat kan ten aanzien van samenhangen en verschillen in de wereld mondiale spreidings- en relatiepatronen van economische, demografische en sociaal-culturele verschijnselen beschrijven en in hoofdlijnen verklaren.	CE		•
De kandidaat kan ten aanzien van samenhangen en verschillen in de wereld het proces van mondialisering beschrijven, herkennen en in hoofdlijnen verklaren.	CE		•
Domein B3: Eindterm 5			
De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondialisering uitwerkt in een lokale context. Hij betreft hierbij: - sociaal- en fysisch-geografische aspecten; - actoren in de lokale context.	SE		•

Subdomein B3 Mondiale processen en lokale effecten

Eindterm 5. De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondialisering uitwerkt in een lokale context. Hij betreft hierbij:

- sociaal- en fysisch-geografische aspecten;
- actoren in de lokale context.

Domein C: Aarde

Subdomein C1: Samenhangen en verschillen op regionaal niveau

Eindterm 6. De kandidaat kan voor een nader door de school te kiezen fysisch-geografische regio:

- spreidingspatronen van natuurlijke en landschappelijke verschijnselen beschrijven;
- relaties leggen tussen natuurlijke processen en landschappelijke verschijnselen.

De Geo: Wereld (Over)leven in Europa			
Eindterm	CE/SE	Hoofdstuk	Hoofdvraag
Domein B3: Eindterm 5			
De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondialisering uitwerkt in een lokale context. Hij betreft hierbij: - sociaal- en fysisch-geografische aspecten; - actoren in de lokale context.	SE		•

Domein C1: Eindterm 6			
De kandidaat kan voor een nader door de school te kiezen fysisch-geografische regio: <ul style="list-style-type: none"> - spreidingspatronen van natuurlijke en landschappelijke verschijnselen beschrijven; - relaties leggen tussen natuurlijke processen en landschappelijke verschijnselen. 	SE		•

Subdomein C2: Samenhangen en verschillen op aarde

Eindterm 7. De kandidaat kan met betrekking tot samenhangen en verschillen op aarde:

- natuurlijke verschijnselen aan het aardoppervlak en in de atmosfeer beschrijven, herkennen en verklaren, rekening houdend met verschillende tijd- en ruimteschalen;
- de kenmerken van de landschapszones op aarde en de veranderingen hierin beschrijven, analyseren en aan elkaar relateren.

Subdomein C3: De aarde als natuurlijk systeem en lokale effecten

Eindterm 8. De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondiale natuurruimtelijke processen uitwerken in een lokale context. Hij betreft hierbij:

- fysisch- en sociaal-geografische aspecten;
- actoren in de lokale context.

De Geo: Aarde Systeem aarde				
Eindterm	CE/SE		Hoofdstuk	Hoofdvraag
Domein C2: Eindterm 7				
De kandidaat kan met betrekking tot samenhangen en verschillen op aarde: <ul style="list-style-type: none"> - natuurlijke verschijnselen aan het aardoppervlak en in de atmosfeer beschrijven, herkennen en verklaren, rekening houdend met verschillende tijd- en ruimteschalen; - de kenmerken van de landschapszones op aarde en de veranderingen hierin beschrijven, analyseren en aan elkaar relateren. 	CE			•
Domein C3: Eindterm 8				
De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondiale natuurruimtelijke processen uitwerken in een lokale context. Hij betreft hierbij: <ul style="list-style-type: none"> - fysisch- en sociaal-geografische aspecten; - actoren in de lokale context. 	SE			•

Domein D: Ontwikkelingsland (Brazilië)

Subdomein D1: Gebiedskenmerken

Eindterm 9. De kandidaat kan gebiedskenmerken van een nader aan te wijzen ontwikkelingsland beschrijven en analyseren.

Het betreft:

- sociaalgeografische en fysisch-geografische kenmerken van het betreffende ontwikkelingsland (Brazilië);
- de sociaaleconomische positie van het betreffende ontwikkelingsland in de macroregio én in de wereld.

Subdomein D2: Actuele vraagstukken

Eindterm 10. De kandidaat kan actuele vraagstukken in het betreffende ontwikkelingsland beschrijven en analyseren.

Het betreft:

- vraagstukken van landdegradatie en milieuverontreiniging;
- conflicten in het betreffende ontwikkelingsland die verband houden met de etnische en culturele diversiteit in het land.

De Geo: Ontwikkelingsland Brazilië			
Eindterm	CE/SE	Hoofdstuk	Hoofdvraag
Domein D1: Eindterm 9			
De kandidaat kan sociaalgeografische en fysisch-geografische kenmerken van het betreffende ontwikkelingsland (Brazilië) beschrijven en analyseren.	CE	1 Natuurlijk Brazilië 2 Het ingerichte landschap 3 Bevolkingskenmerken	<ul style="list-style-type: none"> • Wat zijn de relaties tussen de ligging, de ontstaanswijze en de natuurlijke kenmerken van Brazilië? • Hoe kun je de verschillen in de stedelijke ontwikkeling en de inrichting van het platteland in verklaren? • Wat zijn de politieke, sociaal-culturele, demografische en economische kenmerken van de Braziliaanse bevolking en hoe beïnvloeden die elkaar?
De kandidaat kan de sociaaleconomische positie van het betreffende ontwikkelingsland in de macroregio én in de wereld beschrijven en analyseren.	CE	4 Brazilië: blik op de buitenwereld	<ul style="list-style-type: none"> • Hoe is Brazilië politiek, economisch en cultureel met de overige landen in de wereld verbonden?
Domein D2: Eindterm 10			
De kandidaat kan actuele vraagstukken in het betreffende ontwikkelingsland beschrijven en analyseren. Het betreft: <ul style="list-style-type: none"> - vraagstukken van landdegradatie en milieuverontreiniging; - conflicten in het betreffende ontwikkelingsland die verband houden met de etnische en culturele diversiteit in het land. 	SE	5 Actuele vraagstukken in Brazilië	<ul style="list-style-type: none"> • Wat zijn de achtergronden van de conflicten rond ontbossing, landdegradatie, boeren en arme en rijke mensen in Brazilië?

Domein E: Leefomgeving

Subdomein E1: Nationale en regionale vraagstukken

Eindterm 11. De kandidaat kan zich een beargumenteerde mening vormen over:

- actuele vraagstukken van overstromingen en wateroverlast in Nederland;
- actuele ruimtelijke en sociaaleconomische vraagstukken van stedelijke gebieden in Nederland.

Hij betreft bij beide soorten vraagstukken aspecten van duurzame ontwikkeling en plannen voor de ruimtelijke inrichting van Nederland.

Subdomein E2: Regionale en lokale vraagstukken

Eindterm 12. De kandidaat kan lokale en regionale ruimtelijke vraagstukken beschrijven en analyseren en zich daarover een beargumenteerde mening vormen.

De Geo: Leefomgeving Wonen in Nederland			
Eindterm	CE/SE	Hoofdstuk	Hoofdvraag
Domein E1: Eindterm 11			
De kandidaat kan zich een beargumenteerde mening vormen over: - actuele vraagstukken van overstromingen en wateroverlast in Nederland; - actuele ruimtelijke en sociaal-economische vraagstukken van stedelijke gebieden in Nederland.	CE		•
Domein E2: Eindterm 12			
De kandidaat kan lokale en regionale ruimtelijke vraagstukken beschrijven en analyseren en zich daarover een beargumenteerde mening vormen.	SE		•

Bijlage 2 Examenprogramma aardrijkskunde havo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vaardigheden

Domein B Wereld

Domein C Aarde

Domein D Ontwikkelingsland

Domein E Leefomgeving

Domein F Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de (sub)domeinen A1, B2, C2, D1, E1.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvE maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op domein A en:

- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaardigheden

Subdomein A1: Geografische benadering

1. De kandidaat kan de geografische benadering adequaat hanteren:

- geografische informatie selecteren, verwerken en weergeven;
- geografische vragen herkennen en zelf formuleren;
- de geografische werkwijzen toepassen bij het formuleren en beantwoorden van geografische vragen.

Subdomein A2: Geografisch onderzoek

2. De kandidaat kan een geografisch onderzoek opzetten, uitvoeren, presenteren en evalueren:

- op basis van een geografische onderzoeksvraag en een gestructureerd plan van aanpak;
- met gebruikmaking van de geografische werkwijzen en primaire data;
- zo mogelijk aansluitend op onderdelen van het examenprogramma, met name de domeinen B, C en E.

Domein B: Wereld

Subdomein B1: Gebieden op de grens van arm en rijk

3. De kandidaat kan de situatie in een nader door de school te kiezen gebied waar één of meer rijke landen en één of meer arme landen aan elkaar grenzen, beschrijven en analyseren. Het betreft:

- economische, demografische en sociaal-culturele gebiedskenmerken en de relaties daartussen;
- de (grensoverschrijdende) relaties tussen beide soorten landen en de gunstige en ongunstige effecten daarvan.

Subdomein B2: Samenhangen en verschillen in de wereld

4. De kandidaat kan ten aanzien van samenhangen en verschillen in de wereld:

- mondiale spreidings- en relatiepatronen van economische, demografische en sociaal-culturele verschijnselen beschrijven en in hoofdlijnen verklaren;
- het proces van mondialisering beschrijven, herkennen en in hoofdlijnen verklaren.

Subdomein B3: Mondiale processen en lokale effecten

5. De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondialisering uitwerkt in een lokale context. Hij betreft hierbij:

- sociaal- en fysisch-geografische aspecten;
- actoren in de lokale context.

Domein C: Aarde

Subdomein C1: Samenhangen en verschillen op regionaal niveau

6. De kandidaat kan voor een nader door de school te kiezen fysisch-geografische regio:

- spreidingspatronen van natuurlijke en landschappelijke verschijnselen beschrijven;
- relaties leggen tussen natuurlijke processen en landschappelijke verschijnselen.

Subdomein C2: Samenhangen en verschillen op aarde

7. De kandidaat kan met betrekking tot samenhangen en verschillen op aarde:

- natuurlijke verschijnselen aan het aardoppervlak en in de atmosfeer beschrijven, herkennen en verklaren, rekening houdend met verschillende tijd- en ruimteschalen;
- de kenmerken van de landschapszones op aarde en de veranderingen hierin beschrijven, analyseren en aan elkaar relateren.

Subdomein C3: De aarde als natuurlijk systeem en lokale effecten

8. De kandidaat kan aan de hand van een nader door de school te kiezen voorbeeld aangeven en beoordelen hoe mondiale natuurruimtelijke processen uitwerken in een lokale context. Hij betreft hierbij:

- fysisch- en sociaalgeografische aspecten;
- actoren in de lokale context.

Domein D: Ontwikkelingsland

Subdomein D1: Gebiedskenmerken

9. De kandidaat kan gebiedskenmerken van een nader aan te wijzen ontwikkelingsland beschrijven en analyseren. Het betreft:

- sociaalgeografische en fysisch-geografische kenmerken van het betreffende ontwikkelingsland;
- de Sociaal-Economische positie van het betreffende ontwikkelingsland in de macroregio én in de wereld.

Subdomein D2: Actuele vraagstukken

10. De kandidaat kan actuele vraagstukken in het in subdomein D1 bedoelde ontwikkelingsland beschrijven en analyseren. Het betreft:

- vraagstukken van landdegradatie en milieuverontreiniging;
- conflicten in het betreffende ontwikkelingsland die verband houden met de etnische en culturele diversiteit in het land.

Domein E: Leefomgeving

Subdomein E1: Nationale en regionale vraagstukken

11. De kandidaat kan zich een beargumenteerde mening vormen over:

- actuele vraagstukken van overstromingen en wateroverlast in Nederland;
- actuele ruimtelijke en sociaaleconomische vraagstukken van stedelijke gebieden in Nederland.

Hij betreft bij beide soorten vraagstukken aspecten van duurzame ontwikkeling en plannen voor de ruimtelijke inrichting van Nederland.

Subdomein E2: Regionale en lokale vraagstukken

12. De kandidaat kan lokale en regionale ruimtelijke vraagstukken beschrijven en analyseren en zich daarover een beargumenteerde mening vormen.

Domein F: Oriëntatie op studie en beroep